

```
tail -f /var/log/apache2/error.log
### PHP ##
tail -f /var/log/apache2/php-error.log
tail -f /var/log/apache2/test.ua/logs/error.log
tail -f /var/log/apache2/test.ua/logs/access.log
```

Література

1. Таненбаум, Эндрю С. Современные операционные системы. 2-е изд. – СПб. Питер, 2007.
2. Олифер В.Г., Олифер Н.А. Сетевые операционные системы. – СПб.: Питер, 2008.
3. Таненбаум, Эндрю С. Архитектура компьютера. 5-е изд. – СПб. Питер, 2010.
4. Таненбаум, Эндрю С. Операционные системы. Разработка и реализация. – СПб. Питер, 2006.
5. Гласс Г., Эйблс К. UNIX для программистов и пользователей. – СПб.: БХВ-Петербург, 2004.
6. Курячий Г. В., Маслинский К. А. Операционная система Linux. – 2005.
7. Дейтел Х. М. Операционные системы. [Т. 1] / Х. М. Дейтел, П. Дж. Дейтел, Д. Р. Чофнес ; пер. с англ. под ред. С. М. Моляко. – М., 2006. – 1023 с. : ил.
8. Гордеев А. В. Операционные системы : учебник для вузов / А. В. Гордеев. – СПб., 2007. – 415 с. : ил..
9. Фигурнов В. Э. IBM PC для пользователя. Краткий курс / Э. В. Фигурнов. – М., 2006. – 479 с. : ил.
10. Корабльов В. А. Курс лекцій: «Теорія операційних систем», «Архітектура ПК», «Операційна система Linux». – pdpu.moou.com.

Музиченко Г. В.

*доктор політичних наук, професор
кафедри політичних наук і права*

Тронько С. П.

кандидат історичних наук, доцент,

проректор з адміністративно-господарської діяльності та науково-педагогічної діяльності

ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ

1. Визначення поняття «фінансовий моніторинг»

Словосполучення «фінансовий моніторинг» стало невід'ємною частиною економічної лексики, особливо в останні роки. Це обумовлено, з одного боку, значним збільшенням комерційно-фінансових організацій, з іншого, намітилося очевидне бажання державних структур мати чітке уявлення про економічну діяльність приватних (і не тільки) установ в нашій країні.

Саме поняття «моніторинг» означає процес систематичного збору і обробки інформації про складові частини і параметри того чи іншого складного процесу, спрямований на винесення оцінки, вироблення планів дії та прийняття рішення по даному процесу. Іншими словами, моніторинг - це відстеження всієї необхідної інформації про той чи інший процес або об'єкт.

У свою чергу, фінансовий моніторинг це своєрідний контроль, пов'язаний з проведенням різних фінансових операцій. Також в поняття фінансового моніторингу включають і діяльність організацій, що здійснюють операції з грошовими коштами або

іншим майном, щодо виявлення дій, які підлягають обов'язковому контролю або пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та інших протиправних фінансових дій.

За межами СНД цей термін (точніше його дослівний переклад) не несе тотожного змістовного навантаження. Практично в усьому світі підрозділи з боротьби щодо відмивання грошей аналогічні за своїми функціями та іменуються підрозділами фінансових розвідок, а їхня діяльність має узагальнене найменування — фінансова розвідка. В цьому контексті допустимо й логічно говорити про проведення фінансового моніторингу як про фінансову розвідку, а термін «фінансова розвідка», хоча і використовується, але є неофіційним.

У сьогоднішньому значенні словосполучення «фінансовий моніторинг» остаточно зміцнилося у вітчизняному науковому й офіційному категоріальному обігу й використовується на пострадянському просторі для узагальненого найменування комплексу дій, засобів і заходів, здійснюваних для запобігання відмиванню грошей на об'єктах господарювання, окремій території або в міжнародних масштабах.

Отже, **фінансовий моніторинг** – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

До легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок вчинення злочину, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням активів, одержаних внаслідок вчинення злочину.

Під **фінансуванням тероризму** розуміють надання чи збір будь-яких активів з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково: для будь-яких цілей окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією; для організації, підготовки і вчинення, або втягнення у вчинення чи публічних закликів до вчинення ними терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій.

Фінансування розповсюдження зброї масового знищення визначається як дії з надання, збору чи використання будь-яких активів для розповсюдження зброї масового знищення, за вчинення яких передбачені міжнародні санкції.

Метою фінансового моніторингу є зміцнення фінансової дисципліни, забезпечення економії матеріальних, трудових і грошових ресурсів, а також повного, своєчасного та доцільного використання грошових коштів у суспільстві для досягнення ефективного результату.

Фінансовий моніторинг є засобом розв'язання проблеми фінансової безпеки, оскільки він може відвернути підрив:

- фінансового суверенітету держави;
- цілісності фінансового простору;
- єдності фінансової політики і фінансового механізму.

Оскільки вся фінансова діяльність у державі регламентується законами і підзаконними актами, змістом фінансового моніторингу, у кінцевому рахунку, є забезпечення виконання і додержання законів і фінансової дисципліни всіма державними, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами.

2. Міжнародні стандарти та національні засади здійснення фінансового моніторингу в Україні

Серед міжнародних організацій, які значну увагу приділяють корупції, як джерелу накопичення коштів, що можуть брати участь у легалізації (відмиванні) злочинних доходів, особливе місце посідає FATF - група по розробці фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, отриманих злочинним шляхом (*Financial Action Task Force on Money Laundering - FATF*), створена з ініціативи G7 в 1989 р. Її основна мета - позбавити міжнародних злочинців можливості скористатися брудними грошима. За даними FATF, щорічно «відмивається» від \$500 млрд. до \$1,5 трлн.

У квітні 1990 р. FATF запропонувала, а у 1996 році удосконалила **Сорок Рекомендацій**, що забезпечують базисну структуру заходів, спрямованих проти відмивання грошей. Рекомендації FATF складені за наступними напрямками:

- уведення кримінального переслідування за відмивання грошей з віднесенням його до серйозних злочинів і прийняття законів, спрямованих на конфіскацію доходів від таких злочинів;
- уведення зобов'язань для банківських установ, спрямованих на ідентифікацію всіх клієнтів, включаючи будь-яких акціонерів, а також умов збереження відповідних протоколів;
- вимога для банківських установ про необхідність повідомляти компетентні органи про підозрілі угоди, здійснення всебічного внутрішнього контролю;
- створення відповідних схем для контролю (керування) і нагляду банківських установ;
- участь у міжнародних угодах і обмін інформацією, що дозволить країнам забезпечувати ефективне міжнародне співробітництво на всіх рівнях.

Спочатку боротьба з такого типу злочинами велася на території 29 держав-членів FATF, але, починаючи з 2000 року організація вирішила поширити сферу своєї діяльності на ті країни, що, на її думку, не бажають докладати зусилля для боротьби з відмиванням грошей. Було розроблено 25 критеріїв, за якими можна визначити, чи сприяє законодавство тієї чи іншої країни боротьбі з брудними грошима. Фактично ці критерії побудовані на існуванні невідповідності національного законодавства Сорока рекомендаціям FATF. Якщо країна не відповідає розробленим Групою критеріям, її вносять до списку країн і територій, які не бажають співпрацювати в боротьбі з відмиванням грошей (Non-cooperative Countries and Territories – NCCT), з подальшим введенням санкцій проти такої країни.

Пропозиції FATF стосовно введення санкцій до певної країни мають рекомендаційний характер і не є обов'язковими для виконання, але з огляду на авторитетність організації у більшості випадків санкції все ж таки застосовуються. Оскільки свої пропозиції FATF передає міжнародним фінансовим організаціям (МВФ, СБ та іншим), це приведе до ускладнення переговорних процесів між ними та цією країною. Крім політичних проблем, можуть виникнути ускладнення в комерційних відносинах, пов'язані із погіршенням умов розрахунків резидентів та нерезидентів.

У вересні 2001 року Україну було включено до «чорного списку» FATF, що характеризувало її як таку, що не здійснює заходів протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів. FATF було визначено ряд умов, виконання яких дозволить виключити Україну із «чорного списку». Проте внесення змін до законів України щодо протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів було декларативним та не змінило ситуації із становленням системи протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів, хоча і сприяло виключенню України із «чорного списку». Проста і дієва система протидії легалізації (відмиванню) злочинних доходів не була реалізована в Україні, оскільки наведені зміни було реалізовано як відповідь на вимогу FATF, а не для протидії тінізації економіки чи забезпечення прозорості фінансових операцій.

Урядом України восени 2014 року було здійснено ряд кроків, направлених на приведення у відповідність українського законодавства до рекомендацій FATF, зокрема, ухвалено Закон № 5114 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодонабувачів юридичних осіб та публічних діячів», який передбачає

перевірку в реєстрах майнових прав та закладає основи системи протидії корупції серед публічних діячів, а також Закон № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Сьогодні побудова системи протидії корупції та легалізації (відмиванню) злочинних доходів стає питанням виживання української державності, тому використання з цією метою інструментарію такої міжнародної організації як FATF можна вважати одним із пріоритетних напрямків.

Основою законодавчої бази у сфері фінансового моніторингу є:

- Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;
- Закон України «Про банки і банківську діяльність»;
- Кримінальний кодекс України;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення.

3. Система фінансового моніторингу в Україні

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначає систему фінансового моніторингу в Україні, яка наразі складається з двох рівнів: первинного та державного, а також, як будь-яка система, має власні об'єкт та суб'єктів моніторингу, які складають власну систему установ у відповідності із рівнем моніторингу.

Об'єкт фінансового моніторингу – дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання таких активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників.

Первинний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямовані на виконання вимог нормативно-правових актів суб'єктів державного фінансового моніторингу, що включають, зокрема, проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

Обов'язковий фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників, обов'язкового звітування про них центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Внутрішній фінансовий моніторинг – сукупність заходів з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, із застосуванням підходу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; обов'язкового звітування до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення про фінансові операції, щодо яких виникає підозра.

Державний фінансовий моніторинг – сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу і спрямовуються на виконання вимог

законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. До них, зокрема, відносять сукупність заходів із збору, обробки та аналізу зазначеним органом інформації про фінансові операції, що подається суб'єктами первинного і державного фінансового моніторингу та іншими державними органами, відповідними органами іноземних держав, іншої інформації, що може бути пов'язана з підозрою в легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або іншими незаконними фінансовими операціями, а також заходів з перевірки такої інформації згідно із законодавством України.

4. Здійснення первинного фінансового моніторингу

Первинний фінансовий моніторинг як засіб запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, зокрема та економічної злочинності загалом посідає провідне місце в системі запобіжної антикримінальної діяльності.

За цільовим призначенням первинний фінансовий моніторинг належить до цільових або спеціальних (спеціально-кримінологічних) заходів, які мають спеціальну мету запобігання економічній злочинності. Виокремлюють такі **функції первинного фінансового моніторингу**, як:

– *організаційно-управлінська* (або упорядковуюча), що полягає у визначенні на підставі законодавства системи та порядку фінансового моніторингу, його структури, виконавців, їх завдань, функціональних обов'язків, форм і засобів фінансового нагляду;

– *контролююча*, що реалізується через ідентифікацію та вивчення особи клієнта, який здійснює фінансову операцію, перевірку видів його діяльності, зіставлення з останніми предметів фінансової операції, стосовно якої здійснюється фінансовий моніторинг;

– *аналітична*, яка охоплює: аналіз змісту фінансової операції, її звичайності або незвичайності, заплутаності умов здійснення, економічної невинуватості фінансових операцій або суперечливості звичайній практиці клієнта, оцінку ризику здійснення клієнтом банку легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом;

– *інформаційна*, яка полягає у виявленні та наданні Державній службі фінансового моніторингу України інформації про ознаки наявної або ймовірної сумнівності фінансової операції, а також для її перевірки відповідними засобами; запобіжна, що містить: безпосереднє запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, через здійснення моніторингових дій стосовно окремої фінансової операції; опосередковане запобігання злочинності через запобігання відмиванню «брудних» коштів, отриманих у процесі злочинної діяльності.

Суб'єктами первинного фінансового моніторингу в Україні є:

1) банки, страховики (перестраховики), страхові (перестрахові) брокери, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи;

2) платіжні організації, учасники чи члени платіжних систем;

3) товарні та інші біржі, що проводять фінансові операції з товарами;

4) професійні учасники фондового ринку (ринку цінних паперів);

5) оператори поштового зв'язку, інші установи, які проводять фінансові операції з переказу коштів;

6) філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України;

7) спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу:

– суб'єкти підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна;

– суб'єкти господарювання, які здійснюють торгівлю за готівку дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, проводять лотереї та азартні ігри, у тому числі казино, електронне (віртуальне) казино;

– нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, аудитори, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку або юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових правовідносин);

8) інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги.

У цілому підсистема первинного фінансового моніторингу характеризується наявністю значного обсягу обов'язків у її суб'єктів та обмеженим колом повноважень для реалізації ними однієї з основних функцій у межах системи фінансового моніторингу із запобігання їх використанню з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансування тероризму.

Суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний самостійно проводити оцінку ризику своїх клієнтів з урахуванням критеріїв ризиків, визначених Держфінмоніторингом України, і вживати застережних заходів щодо клієнтів, стосовно яких встановлено високий ризик.

Відповідно до законодавства України суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний на підставі поданих клієнтом офіційних документів або засвідчених в установленому порядку їх копій здійснювати ідентифікацію та верифікацію клієнта у разі:

– встановлення ділових відносин (за винятком ділових відносин, встановлених на підставі договорів страхування за видами страхування іншими, ніж страхування життя, за якими клієнтом є фізична особа та загальний страховий платіж не перевищує 5 000 гривень або його сума еквівалентна зазначеній сумі, у тому числі в іноземній валюті; ділових відносин, які виникають на підставі договорів про участь в лотереї за умови, що розмір ставки гравця не перевищує 5 000 гривень; проведення платіжною організацією, учасником чи членом платіжної системи, банком, філією іноземного банку фінансових операцій, що здійснюються без відкриття рахунка, на суму, що є меншою ніж 150 000 гривень, або сума якого еквівалентна зазначеній сумі, у тому числі в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, одиницях вартості);

– виникнення підозри;

– проведення фінансової операції, що підлягає фінансовому моніторингу;

– проведення переказів (у тому числі міжнародних) фізичною особою, фізичною особою-підприємцем, що здійснюється без відкриття рахунка, на суму, що дорівнює чи перевищує 15 000 гривень, або суму, еквівалентну зазначеній сумі, у тому числі в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, одиницях вартості, але є меншою за суму 150 000 грн;

– проведення разової фінансової операції без встановлення ділових відносин з клієнтами на суму, що дорівнює чи перевищує 150 000 гривень, або суму, еквівалентну зазначеній сумі, у тому числі в іноземній валюті, банківських металах, інших активах.

Суб'єктам первинного фінансового моніторингу забороняється встановлювати ділові відносини (проводити валютно-обмінні фінансові операції, фінансові операції з банківськими металами, з готівкою (готівковими коштами) з юридичними чи фізичними особами, яких включено до переліку осіб, пов'язаних з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції. Про спроби встановлення ділових відносин (проведення валютно-обмінних фінансових операцій, фінансових операцій з банківськими металами, з готівкою (готівковими коштами) такими особами суб'єкти первинного фінансового моніторингу зобов'язані негайно повідомляти спеціально уповноваженому органу.

Фінансова операція підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, якщо у суб'єкта первинного фінансового моніторингу виникають підозри, які ґрунтуються, зокрема, на:

– критеріях ризиків, визначених самостійно суб'єктом первинного фінансового моніторингу з урахуванням критеріїв ризиків, встановлених центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

– встановленні за результатами проведеного аналізу факту (фактів) невідповідності фінансової (фінансових) операції (операцій) фінансовому стану та/або змісту діяльності клієнта;

– типологічних дослідженнях у сфері протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, підготовлених та оприлюднених спеціально уповноваженим органом.

5. Система державного фінансового моніторингу

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму (Держфінмоніторинг України), Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, спеціально уповноважений орган.

Державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснюються щодо:

1) *небанківських фінансових установ – резидентів*, які є платіжними організаціями та/або членами чи учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема Національного банку України (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів), філій іноземних банків, банків – **Національним банком України**;

2) *професійних учасників фондового ринку* (ринку цінних паперів) (крім банків) – **Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку**;

3) *платіжних організацій платіжних систем та учасників* чи членів платіжних систем (у частині надання фінансових послуг, крім послуг з переказу коштів), страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, ломбардів та інших фінансових установ, а також юридичних осіб, що відповідно до законодавства надають фінансові послуги (крім фінансових установ та інших юридичних осіб, щодо яких державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснюються іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу), – **Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг**;

4) *суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або будь-які інші азартні ігри*, суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, аудиторів, аудиторських фірм, фізичних осіб - підприємців, які надають послуги з бухгалтерського обліку (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин) – **Держфінмоніторингом України**;

5) *нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань* і суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин), – **Міністерством юстиції України**;

б) *операторів поштового зв'язку* (в частині здійснення ними переказу коштів) – *Державним комітетом з питань зв'язку України*;

7) *товарних та інших бірж*, що проводять фінансові операції з товарами, – центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку;

8) суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, – спеціально уповноваженим органом.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу визначають і розробляють процедуру застосування відповідних запобіжних заходів щодо держав, які не виконують або не належним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення: зокрема щодо посиленої уваги під час погодження створення в таких державах філій, представництв чи дочірніх підприємств суб'єктів первинного фінансового моніторингу; попередження суб'єктів первинного фінансового моніторингу нефінансового сектору про те, що операції з фізичними або юридичними особами у відповідній державі можуть мати ризик відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення; обмеження ділових відносин або фінансових операцій з відповідною державою або особами в такій державі тощо.

6. Фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу

Фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо сума, на яку вона здійснюється, дорівнює чи перевищує 150 000 гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, у тому числі електронне (віртуальне) казино, - 30 000 гривень) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну 150 000 гривень (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, у тому числі електронне (віртуальне) казино, - 30 000 гривень), та має одну або більше таких ознак:

1) переказ коштів на анонімний (номерний) рахунок за кордон і надходження коштів з анонімного (номерного) рахунка з-за кордону; зарахування або переказ коштів у разі, якщо хоча б одна із сторін – учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі, що віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон, а також переказ коштів на рахунок, відкритий у фінансовій установі, зареєстрованій у зазначеній державі;

2) купівля-продаж за готівку чеків, дорожніх чеків, у тому числі інших платіжних інструментів або платіжних засобів чи засобів платежу;

3) зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б одна із сторін - учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (на території), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що провадять діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (в тому числі дипломатичне представництво, посольство, консульство такої іноземної держави), або однією із сторін - учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому у зазначеній державі (території). Перелік таких держав (територій) визначається відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України, на основі висновків міжнародних, міжурядових організацій, діяльність яких спрямована на протидію

легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, і підлягає оприлюдненню;

4) фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);

5) здійснення розрахунку за фінансову операцію у готівковій формі;

6) зарахування коштів на поточний рахунок юридичної або фізичної особи – підприємця чи списання коштів з поточного рахунка юридичної або фізичної особи – підприємця, період діяльності якої не перевищує трьох місяців з дня реєстрації, або зарахування коштів на поточний рахунок чи списання коштів з поточного рахунка юридичної або фізичної особи-підприємця у разі, якщо операції на зазначеному рахунку не здійснювалися з дня його відкриття;

7) переказ коштів за кордон за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), крім переказів коштів за договорами (контрактами), які передбачають фактичне постачання товарів на митну територію України;

8) обмін банкнот на банкноти іншого номіналу;

9) здійснення фінансових операцій з цінними паперами на пред'явника, які не депоновані в депозитарних установах;

10) здійснення операцій з векселями (крім фінансових казначейських векселів), ордерними цінними паперами;

11) перерахування або отримання коштів неприбутковою організацією;

12) здійснення фінансових операцій за правочинами, форма розрахунків за якими не визначена;

13) одержання (сплата, переказ) страхового чи перестрахового платежу (страхового чи перестрахового внеску, страхової чи перестрахової премії), крім сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

14) проведення страхової чи перестрахової виплати або страхового чи перестрахового відшкодування або виплати викупної суми, крім зарахування чи списання коштів на/з рахунки (рахунків) державних позабюджетних фондів;

15) виплата (передача) особі виграшу в лотерею, придбання фішок, жетонів, внесення особою в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри;

16) надання кредитних коштів особі, яка є членом небанківської кредитної установи, в один і той самий день два рази і більше за умови, що загальна сума фінансових операцій дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою цієї статті;

17) фінансові операції осіб, щодо яких встановлено високий ризик.

7. Державна служба фінансового моніторингу України

Ключовим елементом системи протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму є Державна служба фінансового моніторингу України, як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Держфінмоніторинг України створений та розпочав свою діяльність у 2002 році у складі Міністерства фінансів України у статусі Державного департаменту фінансового моніторингу. З 2005 року Держфінмоніторинг України набув статусу центрального органу виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України.

Держфінмоніторинг здійснює реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та забезпечує координацію діяльності державних органів у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму. Одним з основних напрямків діяльності Держфінмоніторингу є розроблення

пропозицій щодо вдосконалення законодавства у зазначеній сфері, які реалізуються через Міністерство фінансів України.

Крім того, Держфінмоніторинг діє як національний центр фінансової розвідки з відповідними повноваженнями органу такого типу, до основних завдань і функцій якої відноситься збирання, оброблення і аналіз інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Держфінмоніторинг у 2014 році також був наділений повноваженнями щодо здійснення державного регулювання і нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму щодо суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, та для підприємців та юридичних осіб, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, за умови, що сума такої фінансової операції дорівнює чи перевищує суму 150 000 гривень.

Важливою складовою діяльності Держфінмоніторингу є налагодження конструктивної співпраці з міжнародними установами та іноземними б партнерами, на які світовою спільнотою покладено відповідальність за організацію ефективної протидії відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Держфінмоніторинг, як підрозділ фінансової розвідки України, здійснює обмін інформацією з іноземними підрозділами фінансової розвідки на партнерських принципах відповідно до статуту Егмонтської Групи та відповідно до Меморандумів про взаємопорозуміння.

Держфінмоніторинг України активно співпрацює з провідними міжнародними організаціями та установами, які опікуються питаннями протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, такими як Група з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів (FATF), регіональні організації за типом FATF – Спеціальний комітет Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів (MONEYVAL) та Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму (ЄАГ), Рада Європи та Європейська Комісія, Управління ООН з питань наркотиків та злочинності, Егмонтська група підрозділів фінансової розвідки світу, Світовий банк, Міжнародний Валютний Фонд.

У рамках співробітництва з Радою Європи експерти Держфінмоніторингу України, починаючи з 2002 року на постійній основі беруть участь у пленарних засіданнях Комітету MONEYVAL.

На сьогодні Держфінмоніторинг України співпрацює більше ніж з 120 підрозділами фінансових розвідок інших країн, та отримує від іноземних партнерів інформацію, яка може бути пов'язана з протиправною діяльністю. Це дозволяє оперативніше та у більш повному обсязі розслідувати складнітранснаціональні схеми.

Найбільш активний обмін інформацією здійснювався з ПФР Латвії, Кіпру, США, Великобританії, Польщі, Російської Федерації, Німеччини, Естонії, Британських Віргінських Островів та Молдови.

8. Фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму

Ризик фінансування тероризму та сепаратизму слід розглядати як похідну від загрози терористичної діяльності або сепаратизму та вразливості фінансової системи бути використаною з метою фінансування такої діяльності. До 2014 року Україна не страждала від внутрішніх терористичних інцидентів, хоча правоохоронні органи іноді визначали деякі злочини як терористичні акти (результати їх подальшого аналізу засвідчили, що вони були вчинені здебільше з хуліганських мотивів або з метою перерозподілу власності).

Окремі групи осіб, що об'єднані спільною метою щодо насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або зміни меж території або державного кордону України можуть створювати фонди, водночас повністю контролюючи установи у межах свого

співтовариства. Джерела створюваних фондів можуть бути найрізноманітніші членські внески, публікації, пожертвування багатих членів співтовариства та ін. Відмінність між легальним і злочинним способами одержання доходів терористичними організаціями окреслює проблему можливості застосування антилегалізаційних методів до терористичного фінансування. На відміну від «відмивання» коштів, терорист переслідує мету не одержання прибутку в результаті використання фондостворюючого механізму, а одержання ресурсів необхідних для проведення терористичних дій. Відповідно основною проблемою для фінансових закладів є те, що вони повинні відслідковувати не тільки джерела надходження коштів, а й напрями їх використання.

Система нагляду поки що не відрегульована належним чином, і не дозволяє вирішувати ці складні завдання. Система, що базується переважно на можливості банків щодо аналізу наявної інформації, не позбавлена ризику. З іншого боку, занадто складні процедури перевірки створюють умови, що перешкоджатимуть діяльності законслухняних громадян, а отже можуть бути визнані як такі, що обмежують законні права та свободу. Оскільки регіон конфлікту обмежено південно-східними областями, заходи обачливості щодо клієнтів та їх фінансових операцій, що базуються на географічному чиннику є обґрунтованим механізмом протидії. Водночас, такий підхід може спровокувати обвинувачення в упередженості стосовно громадян із зазначених регіонів країни.

Крім того, проблема виникає і з перспективами складання банками звітів, як самозахисного інструменту. Проводячи політику захисту від можливого використання терористами послуг їх установи, банки можуть інформувати і про незначно підозрілі операції, що, в свою чергу, створюватиме ситуацію, при якій контролюючі органи будуть перевантажені відповідними звітами.

Основними перепонами, що заважають перевірці фінансової інформації та її учасників щодо фінансування тероризму та сепаратизму, є: відсутність офіційного публічного/конфіденційного переліку сепаратистів та осіб, які в цьому підозрюються; відсутність офіційного переліку країн, що підтримують фінансування тероризму; відсутність безкоштовних електронних джерел перевірки інформації, особливо фізичних осіб та безкоштовного доступу до бази даних втрачених паспортів (заявлених до втрати паспортів) та інших; обмеженість інформації відносно осіб, які проводять фінансові операції на суму, меншу 150 000 гривень, без відкриття рахунку, а також у разі здійснення фінансових операцій за допомогою електронних грошей.

Відповідно до міжнародних досліджень, терористичні організації використовують велику різноманітність методів та схем переміщення фінансових ресурсів у фінансовій системі, зокрема – торгові розрахунки, кеш- кур'єри, благодійні організації, альтернативні платіжні системи тощо. Обираючи схему фінансування, терористичні організації та сепаратистські рухи беруть до уваги географічний чинник, початковий вид активу, його обсяг, необхідну швидкість переказу, вартість переказу та можливий рівень небезпеки (крадіжку, викриття правоохоронними органами інше).

В Україні, визначальним фактором до обрання схеми фінансування тероризму та сепаратизму є легальність джерела походження коштів. За умови легального походження коштів, обрана схема фінансування буде характеризуватися використанням простих, повсякденних, швидких та зручних методах переказу, фінансових інструментах. Зазвичай, такі фінансові операції не будуть відрізнятися від багатьох аналогічних, що проводять фінансові посередники. При мізерних сумах переказу, зловмисникам навіть можливо уникнути процедури ідентифікації. Також, з метою уникнення процедур обов'язкового фінансового моніторингу, до схем фінансування залучаються посередники, фінансові операції проводяться через різні фінансові установи, або сума фінансової операції подрібнюється.

Неможливість встановити єдині ознаки для виявлення підозр фінансування тероризму та сепаратизму є однією із основних труднощів у виявленні підозр щодо таких випадків. Водночас за результатами узагальнення інформації щодо виявлених фактів фінансування тероризму та сепаратизму можуть бути встановлені такі критерії виявлення вищезгаданих фінансових операцій: надходження коштів у невеликих розмірах від різних осіб упродовж

короткого проміжку часу на користь однієї особи з призначенням «допомога», «на лікування», «благодійна допомога», «на доброту»; одержувач та/або ініціатор переказу коштів є громадською та/або благодійною організацією; незвичайна для клієнта фінансова операція за сумою; незвичайний для клієнта контрагент; нехарактерне для фінансової операції клієнта призначення платежу; приватний переказ коштів з території Російської Федерації; платежі, що здійснюються особами, які не повністю знають або без бажання повідомляють деталі платежу (адресу/контактну інформацію тощо); операція з виплати електронного переказу, в якому відсутня повна інформація про ініціатора або отримувача; зарахування коштів на розрахунковий/картковий рахунок особи, або переказ на ім'я фізичної особи, що здійснюється без відкриття рахунку, якщо наявна інформація свідчить, що джерелом такого зарахування/переказу є кошти, що були перераховані за допомогою платіжних систем, оператори яких не зареєстровані на території України, у тому числі з електронними грошима; заплутаний характер фінансової операції; відсутність економічного змісту.

У випадку нелегального походження коштів, схеми фінансування тероризму та сепаратизму ускладнюються елементами, покликаними нівелювати ризик викриття зв'язку між коштами та джерелом їх походження. У таких схемах зловмисники вдаються до розміщення злочинних доходів та їх розшарування. Це досягається шляхом зміни форми активу, використання різних фінансових інструментів, підставних осіб тощо. Такі схеми мають певні аналогії із схемами легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, з тією різницею, що реалізуються без останньої фази – інтеграції коштів у фінансову систему, проте із подальшим переказом коштів кінцевому одержувачу.

В цьому контексті, найкращим загальним рішенням може бути повне запровадження в дію і безумовне виконання правил «знай свого клієнта». Банк, який володіє відомостями про своїх клієнтів, з меншою імовірністю стане випадковим каналом для переказу грошових коштів терористів та сепаратистів. Превентивні заходи правил «знай свого клієнта» виходять за межі звичайного відкриття рахунків та ведення записів, вони вимагають також від банків впровадження політики вивчення клієнта та програми багаторівневої ідентифікації клієнта, яка забезпечить загальну та під особливим контролем перевірку рахунків підвищеного ризику, а також профілактичний моніторинг рахунків підозрілої діяльності.

9. Кіберзлочинність та відмивання коштів

Розповсюдження нових інформаційних технологій, в основі яких лежить широке використання комп'ютерної техніки та засобів комунікацій, оптимізації та автоматизації процесів в усіх без виключення сферах життєдіяльності, призвело разом з цим до нівелювання кордонів та переплетення національних економік та національних інфраструктур країн світу.

Головним інструментом злочинця стає лише комп'ютер та доступ до інформаційно-комунікаційних систем, де він за допомогою комп'ютерних вірусів та інших протизаконних технічних засобів одержує доступ до баз даних, банківських рахунків, автоматизованих систем управління. Так, крадіжки даних платіжних карт (банківських рахунків) або даних доступу до системи Інтернет-банкінгу з метою заволодіння коштами клієнтів банку, викрадення персональних даних та комерційної інформації з приватних комп'ютерів або серверів, умисне пошкодження роботи інформаційних систем або засобів комунікацій з метою створення збитків компаніям – це далеко не повний перелік подібних загроз, які несе з собою бурхливий розвиток сучасних інформаційних технологій, та відповідно виокремлюється в таке поняття як кіберзлочинність.

Несанкціоноване списання коштів з банківських рахунків, шахрайство з платіжними картками, втручання в роботу Інтернет-банкінгу, розповсюдження комп'ютерних вірусів, DDoS атаки на Інтернет-ресурси, шахрайство в інформаційних мережах – це не вичерпний перелік кіберзлочинів, тобто злочинів у сфері інформаційних та комп'ютерних технологій. За оцінками експертів щорічні збитки від діяльності кіберзлочинців перевищують 100 млрд. дол. США.

З січня 2013 року під егідою Європолу розпочав діяльність новий Європейський центр боротьби з кіберзлочинністю. Серед пріоритетів Центру – розслідування шахрайства через онлайн-мережі, зокрема у системі електронного банкінгу та інших видах фінансової діяльності, протидія сексуальній експлуатації дітей через Інтернет, а також розслідування інших злочинів, що посягають на безпеку важливої інфраструктури та інформаційних систем ЄС.

На сьогодні в українському законодавстві відсутнє визначення поняття «кіберзлочин» або «кіберзлочинність», є лише узагальнене поняття злочинів і правопорушень, які вчиняються з використанням комп'ютерів, комп'ютерних систем та мереж електров'язку.

Значні обсяги фінансових операцій з використанням платіжних карток є основним чинником, який привертає до цієї сфери особливу увагу злочинців. З метою заволодіння коштами держателів платіжних карток злочинці вигадують найрізноманітніші способи. Це зокрема можуть бути: технічні пристрої, які встановлюються на банкомат з метою заволодіння платіжною картою або грошима; електронні пристрої, які дозволяють зчитувати необхідну інформацію з платіжної картки або з клавіатури банкомату; зараження комп'ютерів спеціалізованими вірусами з метою отримання інформації щодо платіжних карток (шляхом підробки або злому сайтів, використання бот-мереж та розсилки шкідливого спаму); підробка платіжних карток з використанням викраденої інформації; телефонне шахрайство (коли злочинці видають себе за співробітників банку та намагаються отримати необхідну інформацію).

Існує безліч видів шахрайства з платіжними картками та банкоматами (фішинг, фармінг, трешинг, скімінг, траппінг, фантом, шаттер, шиммінг тощо), але всі вони направлені на викрадення безпосередньо грошових коштів, платіжної картки або її реквізитів, таких як: номер картки; дата випуску/завершення дії картки; код CVV2 (тризначне число на звороті платіжної картки, служить кодом підтвердження операцій, що здійснюються в мережі Інтернет або за допомогою телефону); написання прізвища та імені клієнта латиною; ПІН-код. При цьому, викрадена інформація може бути використана злочинцями не тільки для підробки платіжної картки або списання коштів, але й виставлена на продаж на спеціалізованих сайтах або форумах.

Протидія кіберзлочинам поєднує комплекс правових, технічних, організаційних та інформаційних заходів, при цьому роль кожного з цих заходів не може бути визначена пріоритетною чи другорядною. При цьому ефективна протидія відмиванню злочинних доходів та зниження рівня злочинності в цій сфері можливі завдяки своєчасному виявленню фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з відмивання доходів, одержаних у сфері кіберзлочинності, та ефективному співробітництву між державним та приватним сектором.

Література

1. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf.

2. Боротьба з відмиванням коштів: правовий, організаційний та практичний аспект/ С.Г.Гуржій, О.Л.Копиленко, Я.В.Янушевич та ін. – К.: Парлам. вид-во, 2005. – 216 с.

3. Буткевич С. А. Фінансовий моніторинг: зарубіжний досвід та українська модель : монографія / С. А. Буткевич. — Сімферополь : КРП «Вид-во «Кримнавчпеддержвидав», 2012. – 314 с.

4. Використання інструментів FATF з метою протидії корупції в Україні : Аналітична записка [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1672/>

5. Зеленецький В. С. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (економіко-правовий аналіз) : наук.-практ. посіб. / В. С. Зеленецький, В. Л. Кротюк, Д. А. Файер. — Х. : Кроссруд, 2007. – 528 с.

6. Касьяненко Л. М. Проблеми фінансового моніторингу у протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом / Л. М. Касьяненко, І. Г. Бірюкова // Фінансове право. — 2010. — № 2 (12). — С. 10—12.

7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення // Закон України № 1702-VII від 14.10.2014 року записка [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

8. Типові схеми відмивання коштів, набутих злочинним шляхом, та механізми їх виявлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/File/pdf/gl_5.pdf.

9. Фінансовий моніторинг в банку : навч. посіб. / С. О. Дмитров, В. В. Коваленко, А. В. Єжов ; за ред. С. О. Дмитрова, В. В. Коваленко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2008. – 458 с.

Филатова Н. В.

*практический психолог, магистр управления,
Украина*

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ КАК УСЛОВИЕ УСПЕШНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ В РАМКАХ ПРОЕКТА «УКРАИНА – НОРВЕГИЯ»

Программа по подготовке и переподготовке по гражданским специальностям, обеспечения занятости военнослужащих вооруженных сил, подлежащих увольнению в запас и уволенных с военной службы, включая членов их семей разработана в рамках программы конверсии военного производства, процесса не только перевода предприятий, выпускающих продукцию военного назначения на производство гражданской продукции или продукции двойного назначения, а и переориентацию военных на гражданские отрасли народного хозяйства [2].

Цель программы – снижение социальной напряженности в армейской среде и в обществе в целом путем социальной адаптации указанной категории к гражданским условиям жизни, создания условий для наиболее полного использования интеллектуального потенциала военных специалистов в интересах обустройства современного общества и углубления социально-экономических реформ украинского государства.

Исходя из цели программы, определены и основные задачи курсов проекта «Украина – Норвегия»: создание условий для формирования мировоззрения военнослужащих с целью последующей осознанной деятельности в гражданском обществе на основе полученных ими знаний; обеспечение необходимыми знаниями (информацией) в области экономики, финансов, гражданского права, информационных технологий; помощь в профессиональной ориентации военнослужащих, а именно возможность найти параллели новой гражданской специальности с военной специальностью и полученным ими практическим опытом, помощь в видении целостной картины своей жизнедеятельности, в возможности связать свое профессиональное прошлое, настоящее и будущее [3].

Переподготовка военнослужащих и членов их семей в рамках курсов организована по специальностям, имеющим социальную направленность с ориентацией на предпринимательскую деятельность и содержит практические рекомендации по разработке и управлению бизнес – проектом.

В условиях современного реформирования Вооруженных Сил Украины переподготовка на гражданские специальности проводится в рамках комплексной социальной адаптации военнослужащих. Ученые рассматривают процесс социальной адаптации прежде всего как «интеграцию человека в общество, в результате которого